

Hannah Arendt (1906-1975)

Eichmann i Jerusalem - en beretning om det ondes banalitet (1963)

Uddrag af Af *En lovlydig borgers pligter* s. 139-42 samt s. 264-66 og 273f

5

Eichmann havde altså mange muligheder for at føle sig som en Pontius Pilatus. Og efterhånden som månederne og årene gik, fik han ikke længere behov for at føle noget i det hele taget. Tingene var nu engang blevet således, det var landets nye lov som byggede på Føreren ordre; alt hvad han gjorde, gjorde han så vidt han kunne se som en lovlydig borger. Han gjorde sin pligt som han til stadighed gentog til politiet og i retten; han adlød ikke bare *ordre*, han adlød også *loven*. Eichmann havde en dunkel forestilling om en vigtig forskel her, men hverken forsvaret eller dommerne forsøgte at gå ham på klingen. De forslidte fraser om 'højere ordre' kontra 'statshandling' blev stadig udvekslet; de styrede hele drøftelsen af disse sager under Nürnbergprocessen* udelukkende fordi de gav en illusion om at noget der var helt uden sidestykke i historien, kunne dømmes efter gammel sædvane og tilhørende normer. Med sin nok så beskedne mentale udrustning var Eichmann den sidste i salen som kunne ventes at have nogen indvendinger mod denne opskrift og på egen hånd slå til lyd for noget andet. Foruden at udføre hvad han opfattede som en lovlydig borgers pligter, havde han kun handlet efter ordre - han var altid omhyggelig med at finde 'dækning'. Derfor kom han til stadighed til at modsige selv. Han fremhævede snart det gode og snart det onde ved blind lydighed eller *Kadavergehorsam* [kadaverdisciplin] som han kaldte det.

35

Eichmann havde altså en anelse om at der i hele denne sag kunne være tale om noget mere end en soldat som udførte ordrer med kriminelt indhold og formål. Det viste sig første gang under politiforhøret da han med stort eftertryk erklærede at han havde levet hele sit liv i overensstemmelse med Kants morallove og specielt i overensstemmelse med Kants definition af pligtbegrebet. Det var en uhyrlig påstand. Det var også uforståeligt. For Kants moralfilosofi er jo nøje forbundet med menneskets dømmekraft som udelukker blind lydighed. Politiet prøvede ikke at få Eichmann til at sige noget mere bestemt om dette. Men dommer Raveh tog spørgsmålet op, enten det nu skyldtes nysgerrighed eller indignation da Eichmann tillod sig at påkalde sig Kants navn i forbindelse med sine forbrydelser. Og til alles forbavselse kom Eichmann med en nogenlunde korrekt definition af det kategoriske imperativ: "Med min bemærkning om Kant mente jeg at princippet for min vilje altid måtte være af en sådan art at det kan blive princippet for almengyldige love" (noget som selvfølgelig ikke er tilfældet med fx tyveri eller mord fordi tyven eller morderen ikke kan tænkes at ville leve under et lovsystem som giver andre ret til at bestjæle eller myrde ham).

60

På fortsatte spørgsmål tilføjede Eichmann at han havde læst Kants *Kritik der praktischen Vernunft*. Videre forklarede han at fra det øjeblik han fik opgaven med at gennemføre 'den endelige løsning', levede han ikke længere efter Kants principper. Dette havde han været klar over, men havde trøstet sig med tanken

65

om at han ikke længere var 'herre over sine egne handlinger', at han var ude af stand 'til at ændre noget'. Hvad han undlod at påpege i retten, var at han i hvad han nu selv kaldte denne 'periode med forbrydelser legaliseret af staten', ikke blot havde opgivet Kants lære fordi den ikke længere var anvendelig. Han havde også forvansket den til at lyde: Du skal handle således at princippet for dine handlinger er det samme som lovgiverens eller de gældende loves princip. Det var dette Hans Frank* kaldte 'det kategoriske imperativ i det tredje rige' som Eichmann kan have kendt til: "Du skal handle således at Føreren ville have godkendt din handling dersom han havde overværet den."

70

75

80

85

90

95

100

105

110

115

120

125

Kant ville naturligvis aldrig have sagt noget sådant. For ham var tværtimod ethvert menneske lovgiver i det øjeblik det begyndte at handle: ved at bruge sin 'praktiske fornuft' fandt mennesket de principper som burde og måtte være principperne for loven. Men Eichmanns ubevidste forvanskning stemte rigtignok med hvad han selv kaldte 'den lille mands version af Kant til husbehov'. Alt hvad der er tilbage af Kants ånd i denne opskrift til husbehov, er kravet om at mennesket skal gøre mere end at adlyde loven, mere end hvad lydighedskravet tilsiger; mennesket skal identificere sin egen vilje med det princip som ligger bag loven - kilden som er lovens udspring. Ifølge Kants filosofi var denne kilde praktisk fornuft, for Eichmanns husbehov var det Føreren vilje. Denne ejendommelige opfattelse at det at være lovlydig ikke blot betyder at adlyde lovene, men at handle som om man selv havde givet lovene, er nok så udbredt i Tyskland. Det er ophav til overbevisningen om at man skal gå længere end pligten byder. Dette er også noget af baggrunden for den grusomt omstændelige grundighed som 'den endelige løsning' blev gennemført med - en grundighed som observatører gerne opfatter som typisk tysk eller som kendetegn for den perfekte bureaukrat.

Uanset Kants betydning for mentaliteten hos 'den lille mand' i Tyskland er der ingen tvivl om at i én forstand fulgte Eichmann vitterlig Kants begreber: En lov er en lov, der kunne ikke være nogen undtagelse. I Jerusalem erkendte han ikke mere end to sådanne undtagelser fra tiden da '80 millioner tyskere' hver havde sin 'anstændige jøde': han havde hjulpet en halvjødisk slægtning og et jødisk ægtepar i Wien som hans onkel var gået i forbøn for. Denne inkonsekvens gjorde ham fremdeles noget ilde til mode, og da han under krydsforhøret blev spurgt om det, optrådte han undskyldende: han havde 'tilstået sine synder' for sine overrødne. Denne kompromisløse holdning når det gjaldt udførelsen af sine egne morderiske pligter, var det der mere end noget andet dømte ham i lægdommernes øjne. Men i egne øjne var netop denne holdning hans store undskyldning lige som den en gang havde bragt hans eventuelle resterende samvittighed til tavshed. Ingen undtagelse - det var bevist på at han altid havde optrådt imod sine 'tilbøjeligheder', hvad enten de var sentimentale eller interessebetonede. Altid havde han gjort sin 'pligt'.

Hans 'pligtopfyldelse' bragte ham til slut i åben konflikt med hans overordnede ordrer. Denne sidste samvittighedskrise oplevede han i løbet af det sidste krigsår, over to år efter Wannsee-konferencen*. Da nederlaget nærmede sig, mødte han mænd fra sine egne rækker som stadig mere ihærdigt prøvede at ud-

virke 'undtagelser' og til slut skrinlæggelse af 'den endelige løsning'. Det var nu hans forsigtighed ikke holdt længere. Han begyndte igen at tage initiativ. Han organiserede fx jødetransporter fra Budapest til den østrigske grænse da de allierede havde bombet kommunikationsnettet sønder og sammen. Det skete i efteråret 1944, og Eichmann vidste at Himmler havde givet ordre til at demontere aflivningsanlæggene i Auschwitz, og at spillet var slut.

På denne tid oplevede Eichmann en af sine meget få personlige samtaler med Himmler som da skal have råbt til ham: "Hvis De indtil nu har haft travlt med at likvidere jøder, vil De herefter, og fordi jeg befaler det, passe godt på jøderne, optræde som barnepige. Himmler gav ordre i øst og i vest om at jøderne skulle behandles godt - de var hans 'sundeste investering'. For Eichmann må det have været en rystende oplevelse.

[....]

Problemet med Eichmann er netop at der var så mange som lignede ham, og at de mange hverken var perverse eller sadistiske, tværtimod var og er de skræmmende normale. Set ud fra vore retlige institutioner og vor moralske målestok var denne normalitet så meget mere skræmmende end alle andre grusomheder tilsammen. For dette betyder jo - som det gentagne gange blev sagt i Nürnberg af de tiltalte og deres forsvarere - at denne nye forbrydertype som faktisk er *hostis generis humani**, begår sine forbrydelser under omstændigheder som gør det så godt som umuligt for vedkommende at vide eller føle at han selv gør noget forkert. I den henseende var bevismaterialet i Eichmannsagen endnu mere overbevisende end ved Nürnbergprocessen*. Det var lettere at afvise de største krigsforbryderes påstand om at have ren samvittighed. For samtidig med at de hævdede at have adlydt 'højere ordrer', kunne de prale af at de nu og da havde været ulydige. Selvom det var tydeligt at de tiltalte ikke var i god tro, fandtes kun ét grundlag for at bevise dårlig samvittighed - nemlig at nazisterne og især de kriminelle organisationer som Eichmann tilhørte, i de sidste krigsmåneder havde knoklet så stærkt med at ødelægge bevismaterialet om forbrydelserne. Dette grundlag var nok så skrøbeligt. Det beviste ikke mere end en erkendelse af at loven om masse mord endnu ikke var accepteret af andre nationer fordi den var så ny. Det beviste blot, for at sige det med nazisterne, at de havde tabt kampen for at 'frigøre' menneskeheden fra 'undermenneskenes styre' og især de ledende zionisters herredømme. Det beviste med andre ord ikke andet end en indrømmelse af nederlaget. Ville nogen af have lidt af samvittigheds-kvaler dersom de havde vundet?

For at begå en forbrydelse må man have til hensigt at gøre noget forkert - dette er en sædvanlig antagelse i moderne ret. Og denne antagelse var det vigtigste spørgsmål som Eichmannsagen rejste. Måske mere end noget andet har civiliseret rets liv rost sig af at det på denne måde tager hensyn til den subjektive faktor. Hvis der ikke er tale om forsæt, eller hvis evnen til at skelne mellem rigtigt og forkert på en eller anden måde er svækket, tilmed pga. moralsk vanvid, føler vi ikke at der er begået en forbrydelse.

[....]

Jeg kan forestille mig at der kunne være blevet en ægte polemik om bogens undertitel; for når jeg taler om det

ondes banalitet, gør jeg det kun på det helt faktiske plan idet jeg peger på et fænomen som har stirret en i øjnene under rettergangen. Eichmann havde i det hele taget ingen motiver, bortset fra en overordentlig omsorg for sin personlige karriere. Denne omsorg i sig selv var på ingen måde kriminel; han ville sikkert aldrig have myrdet sin overordnede for at overtage hans stilling. *Der var bare det at han aldrig indså hvad han gjorde*, hvis vi nu skal sige det hverdagsagtigt. Det var netop denne mangel på fantasi som gjorde det muligt for ham at sidde i månedsvis over for en tysk jøde som ledede politiforhøret, og tømme sit hjerte for ham og stadig forklare hvordan det gik til at han selv kun nåede rang af oberstløjtnant i SS, og at det ikke var hans fejl at han ikke blev forfremmet. I princippet vidste han nok så godt hvad det hele drejede sig om, og i sin sidste erklæring til domstolen talte han om den 'revaluering af værdier som [nazi]-regeringen foreskrev'. Han var ikke dum. Det var den rene tankeløshed - noget som på ingen måde er identisk med dumhed - som disponerede ham til at blive en af sin tids største forbrydere. Og om dette er 'banalt' og til og med komisk, om man med den bedste vilje i verden ikke kan udlede nogen djævelsk eller dæmonisk dybde i Eichmann, er det alligevel langt fra at kunne kaldes almindeligt.

*ORDFORKLARINGER:

95 *Arendt, Hanna* (1906-75): tysk-amerikansk filosof af jødisk oprindelse, emigreret 1933 og siden 1941 i New York. I sine sidste år professor i Chicago og ved New School of Social Research, New York. Kendteste værker er *Det Totalitære Samfunds Oprindelse* (1951, da. 1971-79) og *The Human Condition (Vita Activa)*, 1958). Sonningprisen 1975.

100 *Eichmann, Karl Adolf* (1906-62): SS-Obersturmbannführer, født i Østrig, 1932 medlem af NSDAP. Uddannet til SS-officer i Dachau og i 1934 ansat i RSHA i Berlin hvor han var beskæftiget med forcering af jødisk udvandring. Opbyggede i 1938 et tilsvarende kontor i Wien. Deltog i Wannsee-konferencen og organiserede som afdelingschef i RSHA deportationen af jøder til udryddelseslejrene. Han undslap i 1946 amerikansk krigsfangenskab og nåede med Vatikanets hjælp til Argentina. Her blev han i 1960 opsporet af israelske agenter og bortført til Israel. Hængt i 1962.

105 *Frank, Hans* (1900-1946): Hitlers juridiske rådgiver og leder af NSDAPs juridiske afdeling med rang af rigsminister, 1939-45 generalguvernør i Polen; dømt ved Nürnbergprocessen og hængt

110 *hostis generis humani*: fjende af menneskeheden

120 *Nürnberg-processen*: international straffedomstol i Nürnberg 1945-46 der retsforfulgte ledende nazister for krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden. Hovedkilde til udviklingen af internationale retsnormer på dette område

RSHA: Reichsicherheitshauptamt, SS-afdeling for indre sikkerhed hvorunder bl.a. Gestapo hørte

125 *Wannsee-konferencen*: konference i januar 1942 mellem ledende nazistiske embedsmænd om organiseringen af den systematiske udryddelse af jøder